بایسته‌های پژوهشی در حوزهٔ حدیث

علی نقی خدایاری*

چکیده: نویسنده در این گفتار، ۱۴۷ موضوع برای پژوهشهای حوزه علم الحدیث پیشنهاد می‌کند، که بعضی از این موضوعات خود، امکان تقسیم به چندین موضوع دیگر دارند. در مقدمه اشاره شده به هفت مقالهٔ دیگر که در موضوعات مشابه، بایسته‌های پژوهشی پیشنهاد کرده اند.

کلیدواژه‌ها: علم الحدیث ـ بایسته‌های پژوهشی / پژوهش ـ موضوعها.

اشاره:

"بایسته‌های پژوهشی" نقشی مهم در تداوم پژوهشهای موضوعی دارد و جایگاهی مهم در نشریات تخصصی باید بدان اختصاص یابد، چرا که مقالات منتشر شده، راهِ رفته را نشان می‌دهد و بایسته‌ها، راهِ نارفته را می‌نمایاند.

فصلنامهٔ سفینه، تاکنون بارها به این مهم در حوزه‌های مختلف پرداخته و موضوعهای مختلف برای پژوهش را از زبان کارشناسان دلسوز و دین‌مدار

*. استادیار جامعة المصطفی صلی الله علیه و آله.

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1391.9.36.10.1]

انعکاس داده است. (در شماره‌های ۵، ۶، ۸، ۹، ۱۲، ۱۶، ۱۹ در موضوعات: نهج البلاغه، صحیفه سجادیه، مهدویت، امامت و علوم حدیث). *البته هر فهرستی از این دست، تنها طرح خامی از موضوعها را نشان می‌دهد که باید به کمک دیگر اساتید، به پختگی و اجرا برسد؛ ضمن اینکه احتمال می‌رود به شکلی ـ عین همین موضوع یا به درجه‌ای مشابه آن ـ در دانشگاهی مورد توجه قرار گرفته باشد. بدیهی است که تا زمانی که بانک اطلاعاتی جامع و مانع در باب پایان‌نامه‌ها موجود نباشد، نمی‌توان در این مورد نظر قطعی داد، بلکه بررسی هر موضوع، از دیدگاه تکراری نبودن، موکول به جست‌وجوی دقیق است.*

*نکتهٔ دیگر اینکه در مورد عناوینی که با * مشخص شده، طرح نسبتاً تفضیلی تهیه شده است. علاقمندان در این موارد، می‌توانند با دفتر سفینه تماس بگیرند.*

به هر حال، امید است که این فهرست همانند فهرستهای پیشین، پژوهشگران را در مسیر پژونهشهای کار آمد به کار آید.

۱. روش شناسی حدیثی بزرگانی همچون: شیخ صدوق، شیخ مفید، طوسی، صاحب منتقی الجمان، مجلسی اول، مجلسی دوم، محدث نوری، و ...(به صورت موردی).

۲. معنای توحید در متون حدیثی

۳. صفات سلبی خدا در متون حدیثی (می تواند به روایات مثلاًکافی یا التوحید محدود گردد).

۴. مفهوم و بایسته‌ها و شاخصه‌های تنزیه خدا در متون حدیثی

۵. مفهوم تشبیه و شاخصه‌های آن در متون حدیثی

۶. نسبت خدا و جهان بر پایهٔ متون حدیثی (تحلیل بینونت صفتی یا تباین ذاتی میان خدا و خلق)

۷.کلیات اسماء و صفات الهی (وضع اسماء، معناشناسی اسماء، کارکرد اسماء)

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1391.9.36.10.1]

۸. مفهوم فنا در آموزه‌های حدیثی و منابع کلامی.
۹. معنای کلمة الله بودن حضرت عیسی علیه‌السلام
۱۰. مبانی و مبادی بداء (مانند حدوث اراده، علم و...) بر اساس منابع حدیثی
۱۱. ارادهٔ خدا در متون حدیثی
۱۲. معنای تجلّی خدا و واژگان هم‌معنا در متون حدیثی
۱۳. تحلیل حدیثی مراتب فعل الهی (مشیت، اراده، قدر، قضا)
۱۴. حدوث و خلقت در نهج‌البلاغه
۱۵. معناشناسی عقل در متون دینی
۱۶. معناشناسی علم و حکمت در متون دینی
۱۷. معناشناسی وکاربردهای فطرت در متون دینی
۱۸. تحلیل حدیثی معنای هر یک از آموزه‌های بداء، قضا، قدر، امر بین‌الامرین
۱۹. ادلّه نفی جبر در روایات
۲۰. ادلّه نفی تفویض در روایات
۲۱. بررسی دورن مایه‌ها و شیوه‌های مناظره در مناظرات امام رضا علیه‌السلام
۲۲. اعتبارسنجی احادیث عالم ذر و طینت و ارواح
۲۳. روش شناسی کتاب المقاصد العلیة علامه امینی
۲۴. مؤلفه‌هاو شاخصه‌های دینداری مطلوب و متعادل بر مبنای احادیث
۲۵. مؤلفه‌هاو شاخصه‌های سبک زندگی مطلوب بر مبنای احادیث
۲۶.گونه‌های رابطهٔ تشریعی انسان با خدا (عبودیت، محبت)
۲۷. معنا و مؤلفه‌های عبودیت انسان در برابر خدا
۲۸. معنا و مبنای معنویت و شاخصه‌های معنویت‌گرایی در فرهنگ اهل‌بیت علیهم‌السلام
۲۹. معنویت‌گرایی اصحاب ائمّه (ثمالی، جابرجعفی، زراره، جمیل‌بن دراج،

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1391.9.36.10.1]

ابن ابی عمیر و...) به صورت موردی یا گروهی

۳۰. رابطهٔ ایمان و معرفت بر اساس احادیث (یک کتاب خاص یا کلّ احادیث)

۳۱. رابطهٔ ایمان و عمل بر اساس احادیث (یک کتاب خاص یا کلّ احادیث)

۳۲. شیوه‌های تعریف مفاهیم اخلاقی و اعتقادی در متون دینی به صورت تطبیقی میان محدثان و متکلمان یا گروههای دیگر

۳۳. معناشناسی واژگان ناظر به مفهوم امامت (امامت، ولایت، حجیّت، خلافت و...)

۳۴. چیستی امامت و فرق آن با نبوّت و رسالت

۳۵. ضرورت معرفت امام در متون حدیثی

۳۶. معانی و شاخصه‌های معرفت امام

۳۷. گسترهٔ علم امام در متون حدیثی

۳۸. امام و علم غیب در متون حدیثی

۳۹. شؤون تشریعی امام در احادیث

۴۰. شوون تکوینی امام در احادیث

۴۱. تمایزهای امامت و ولایت شیعی با ولایت عرفانی

۴۲. شیوه‌های دستیابی به معرفت مقام و منزلت امامان

۴۳. بررسی مسأله علّت غایی خلقت بودن اهل‌بیت علیهم‌السلام

۴۴. ویژگیهای اعتقادی شیعه در احادیث (معیارها و مؤلّفه‌های تشیّع در احادیث)

۴۵. ویژگیهای عملی و اخلاقی شیعه در احادیث

۴۶. منابع علم امام در متون دینی (جامعه، جفر، وحی و الهام، مصحف فاطمه و...)

۴۷. رویکرد حسن‌بن سلیمان حلّی به مباحث امامت (روش‌شناسی

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1391.9.36.10.1]

امامت‌پژوهی حلّی)

۴۸. چیستی و دامنهٔ رویکرد علمی ما به اهل‌بیت علیهم‌السلام (یا دامنهٔ مرجعیت علمی اهل‌بیت)

۴۹. شاخصه‌های غلو دربارهٔ امامان در احادیث

۵۰. مباحث فرقه شناختی در روایات (قدریه، مرجئه، زیدیه ...)

۵۱. معنا، مبنا و اشکال برائت

۵۲. مفاهیم و شاخصه‌های تقصیر و مقصر

۵۳. شخصیت و مقامات ائمّه از منظر اصحاب ایشان (ابن ابی یعفور، هشام، حمران..) به صورت موردی یا گروهی

۵۴. معنای وسیله بودن (=نقش) اهل‌بیت علیهم‌السلام در شناخت و پرستش خدای متعال (بنا عرف الله، بنا عبدالله)

۵۵. برداشت اصحاب ائمّه از آموزه‌های بنیادین شیعه (امامت، رجعت، بداء، علم امام، عصمت امام و....)

۵۶. بررسی اختلافات اصحاب ائمّه در حوزهٔ مباحث اعتقادی

۵۷. شیوه‌های مقابلهٔ ائمّه با باورهای نادرست و جریانهای انحرافی

۵۸. بررسی وضعیت رجالی راویان متهم در احادیث اعتقادی از طریق بررسی احادیث ایشان (مانند محمّدبن سنان، مفضل‌بن عمر)

۵۹. گونه‌شناسی اصحاب امام صادق علیه‌السلام

۶۰. شیوه‌های تفسیری اهل‌بیت علیهم‌السلام (می‌تواند به کتاب تفسیری خاصی مانند تفسیر عیاشی یا امامی خاص محدود گردد).

۶۱. رویکردی حدیثی به اسباب پیدایش غلو

۶۲. پدیده غلوّ از منظر امام رضا علیه‌السلام

۶۳. تفویض مقبول و نامقبول (در حوزهٔ رسالت و امامت)

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1391.9.36.10.1]

۶۴. بررسی اسباب غیبت حضرت صاحب‌الامر در روایات
۶۵. تحلیل مفهوم انتظار و وظایف منتظران
۶۶. تحلیل نشانه‌های ظهور امام مهدی «عج»
۶۷. زیارات، پژوهشی در سبک‌ها، درون‌مایه‌ها و کارکردها
۶۸. ادعیه، پژوهشی در سبک‌ها، درون‌مایه‌ها و کارکردها
۶۹. فلسفهٔ قیام امام حسین علیه‌السلام در روایات و زیارات
۷۰. فلسفهٔ قیام امام حسین علیه‌السلام در سخنان خود حضرت
۷۱. گریه بر امام حسین علیه‌السلام، وسیله یا هدف؟
۷۲. کارکردهای آیینهای شیعی (به ویژه عزاداری)
۷۳. مبانی فهم متون دینی از دیدگاه (متون دینی، متکلّمان، مفسّران، اصولیان، محدثان)
۷۴. دشواریها و موانع فهم حدیث
۷۵. زبان متون دینی از دیدگاه (متون دینی، متکلّمان، مفسّران ، اصولیان، محدثان)
۷۶. تحلیل تفسیر به رأی
۷۷. مناسبات لفظ و معنا در تفاسیر اهل‌بیت علیهم‌السلام از قرآن
۷۸. تحلیل تک لایه‌ای یا چند لایه‌ای بودن متون دینی (مراتب معنایی)
۷۹. دلالتهای باطنی متون دینی، وجه اعتبار و شیوه‌های دستیابی
۸۰. بررسی مفاهیم ناظر به دلالت متون دینی با رویکردهای گوناگون (نص، ظاهر، محکم، متشابه، مبین و مفسر از منظر متکلّمان، اصولیان ، مفسّران و درایه نگاران).
۸۱. تحلیل معنای ارجاع متشابه به محکم
۸۲. مبنا و معیار نامگذاریها و اطلاقات مفاهیم متعالی (مانند عرش، صراط،

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1391.9.36.10.1]

میزان) در متون دینی (حقیقت، مجاز، روح معنایی و..)

۸۳. حجّیت ظواهر قرآن کریم در مباحث اعتقادی

۸۴. حجیّت ظواهر احادیث (متون دینی) در اعتقادات

۸۵. بررسی اعتبار خبر واحد در اعتقادات

۸۶. معیارها و روشهای اعتبار سنجی و نقد حدیث از دیدگاه شیخ صدوق

۸۷. مبانی حدیثی و رجالی وحید بهبهانی

۸۸. روش‌شناسی وگونه‌شناسی روایات تفسیری اهل‌بیت علیهم‌السلام در زمینهٔ امامت و ولایت (مثلاً در تفسیر عیاشی)

۸۹. مقایسه روایات تفسیر عیاشی با روایات کافی

۹۰. نقش اهل‌بیت علیهم‌السلام در اصلاح برداشتهای نادرست از احادیث

۹۱. بررسی شیوه‌های صدور حدیث از معصومان

۹۲. استنباط فضای صدور احادیث از متون حدیثی

۹۳. بررسی روایات یک راوی خاص (مثلاً ابوبصیر، اصبغ بن نباته و...)

۹۴. مبانی حدیثی ابن میثم بحرانی

۹۵. معرفی مکتب حدیثی شیعه در بحرین

۹۶. رابطهٔ قرآن کریم و اصول کافی (شناسایی مستندات قرآنی آموزه‌های اعتقادی کافی در آیات) (شبیه کاری که دربارهٔ رابطه قرآن و نهج البلاغه انجام شده است).

۹۷. نقد و بررسی تفسیر مقاتل‌بن سلیمان (که اخیراً در چند جلد منتشر شده است).

۹۸. معرفی تفسیر ابوحمزه ثمالی (مستقل منتشر شده است).

۹۹. گزارشی از روایات تفسیری امامان متأخر (امام جواد به بعد) با استفاده از مسندهای استاد عطاردی

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1391.9.36.10.1]

۱۰۰. اسرائیلیات در تفسیر طبری

۱۰۱. تفسیر تبیان و تفسیر مجمع البیان؛ اشتراکات و افتراقات (همسانیها و ناهمسانیها)

۱۰۲. استخراج و تحلیل روایات تفسیری الکافی

۱۰۳. آیات فضائل اهل‌بیت علیهم‌السلام در منابع تفسیری عامه

۱۰۴. مبانی و ابزارهای فهم متون دینی (مبانی مشترک ـ مبانی خاص معارف اعتقادی)

۱۰۵. ویژگیهای زبان دینی

۱۰۶. روابط عقل و دین

۱۰۷. تأثیر گزاره‌های برون دینی در فهم آموزه‌های دینی

۱۰۸. رویکردهای مختلف به معارف اعتقادی (عقلی، تعبدی، تجربی و فطری)

۱۰۹. شیوه‌های قرآن و حدیث در تبیین معارف اعتقادی

۱۱۰. گونه‌های مختلف معارف دینی و روشهای استنباط هر کدام (اعتقادی، اخلاقی ـ فقهی)

۱۱۱. مبنا و حدود حجّیت گزاره‌های اعتقادی دینی

۱۱۲. ویژگیهای متون حدیثی (ذوبطون بودن، تأویل پذیری، توجه به سطح فکری مخاطب، عنایت به مباحث کلامی روز و...)

۱۱۳. بایسته‌های استفاده از متون حدیثی (مجموعه نگری، توجه به مباحث کلامی زمان صدور و...)

۱۱۴. آسیب شناسی مراجعه به متون دینی (جمود بر ظاهر (ظاهرگرایی افراطی)، تأویل‌گرایی، علم‌زدگی، عصرگرایی و...)

۱۱۵. رده‌بندی معارف اعتقادی و نقش هر کدام در دیگری (ارتباط خداشناسی با جهان‌شناسی ـ انسان‌شناسی و...)

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1391.9.36.10.1]

۱۱۶. مبانی و قواعد فهم حدیث

۱۱۷. مبانی و شرایط حجّیت اخبار

۱۱۸. آسیب‌شناسی احادیث شیعه (نقل به معنا، تقطیع، حذف، تصحیف، تقیه، وضع، تدلیس)

۱۱۹. معیارهای نقد حدیث (معیارهای سندی ـ متنی، عرضه بر عقل، محکمات قرآن، مسلّمات سنّت و...)

۱۲۰. حوزه‌ها و مکاتب حدیثی (کوفه، قم، بغداد، ری، حلب، حله، بحرین و جبل عامل)

۱۲۱. حدیث شناسی محدثان (شیخ مفید، شیخ صدوق، سیّد مرتضی، علامه مجلسی، محمّد امین استرآبادی، فیض و...)

۱۲۲. نقش حدیث در تفسیر قرآن

۱۲۳. اعتبار کتب اربعه

۱۲۴.*. مروری دیگر بر مدّعای «حسبنا کتاب الله» و بازنگری و جایگاه حدیث.

۱۲۵.*. بررسی جایگاه والای حدیث در نظام اندیشهٔ اسلامی

۱۲۶.*. بررسی هویت تاریخی حدیث

۱۲۷.*. رابطهٔ سند حدیث و قطعیت صدور

۱۲۸.*. حجیّت دلالت و فهم حدیث

۱۲۹.*. آلایش و پیرایش فهم حدیثی

۱۳۰.*. مجاز، اسطوره، تعابیر سمبلیک (بررسی رابطهٔ مقولهٔ هرمنوتیک با درایة الحدیث)

۱۳۱.*. مناسبات عقل و عرف با حدیث

۱۳۲.*. دانش روز و حدیث

۱۳۳.*. منع تدوین حدیث: علل، انگیزه‌ها، زمینه‌ها، آثار و پیامدها و...

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1391.9.36.10.1]

۱۳۴.*. منابع عامّه، احادیث عقائد و نقد و بررسی آنها
۱۳۵.*. علم غیب در پرتو روایات شیعهٔ امامی
۱۳۶.*. حاملان علم غیب در مواجهه با مردم عادی
۱۳۷.*. شهود خلق، حوزهٔ وسیعی از علم غیب
۱۳۸.*. شفاعت در پرتو روایات شیعهٔ امامیه
۱۳۹.*. شافعان و مشفوعان در روایات عامّه و خاصّه
۱۴۰.*. بررسی احادیث سهو و نسیان پیامبر
۱۴۱.*. عصمت انبیا در پرتو روایات شیعه امامیه
۱۴۲.*. ولایت تکوینی در پرتو روایات شیعه امامیه
۱۴۳.*. شرح و توضیح مفاهیم و دعاها ـ به ویژه دعاهای مشهور (دعای کمیل، سمات، یستشیر، و...) به تقسیم دعاها، شروح ترتیبی یا موضوعی
۱۴۴.*. شرح و توضیح مفاهیم و معنی زیارات ـ به ویژه زیارات مشهور (جامعه، عاشورا، آل یاسین، امین الله و...) به تقسیم زیارات، به صورت ترتیبی یا موضوعی.
۱۴۵.*. توسّل: معانی، مبانی، راهها و... بر اساس احادیث شیعه امامی
۱۴۶.*. بررسی سیر اعتقاد به خلفای راشدین و نقش احمدبن حنبل در تثبیت آن
۱۴۷.*. جعل حدیث و نقش راویان عامّه در آن

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1391.9.36.10.1]